

Насторожує ще одна цифра: серед безробітних близько двох третин – жінки, половина – жителі сільської місцевості, третина – молодь віком до 35 років. Отже, маємо певну дискредитацію: за статтю, місцем проживання, віком. Виходить, одних роботодавців зустрічає з розкритими обіймами, а перед іншими розводить руками – ви нам не потрібні...

Майже кожен третій з тих, хто сьогодні звертається до центрів зайнятості, носив колись горде звання – робітник. Кожен четвертий був службовцем. Але кожен сьомий взагалі нічого не вмів робити. Отже, всіх їх треба або навчати, або перенавчати.

Подібна невідповідність попиту на робочу силу її пропозиції у професійно-кваліфікаційному та територіальному розрізі зумовлює значну міжрегіональну диференціацію зареєстрованого безробіття. Вирівняти цю амплітуду є нелегким завданням для служби зайнятості.

Є ще одна (їй досить суттєва) частина наших співвітчизників, які, розчарувавшись у спроможності держави забезпечити їх право на працю, взагалі покинули межі країни, спокусившись на примарні обіцянки іноземних роботодавців, окремі з них опиняються в жахливому становищі безправних рабів.

Усі ці проблеми – виклики для України і в першу чергу для державної служби зайнятості, яка за 17 років набула практичного досвіду і здатна своєчасно та ефективно реагувати на зміни в економіці та суспільні потреби.

Певним чином їй це вдається. Насамперед завдяки посиленню ролі служби як координатора вітчизняного ринку праці, ініціативності регіональних центрів зайнятості, впровадженню сучасних технологій і методів роботи.

Науковий керівник – к.е.н., доцент Сахненко В.І.

ОСОБЛИВОСТІ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Єсаулов В., аспірант,

Національний університет природокористування та біоресурсів України

Для України сільське господарство має особливо велике значення тому, що воно є однією з найбільших галузей національної економіки. Про це свідчить ряд важливих макроекономічних параметрів. Найважливішим серед них є частка сільського

господарства у валовому внутрішньому продукті держави (ВВП). У 1990 р. вона становила 25,6 %. За роки економічної кризи вказаний параметр почав знижуватися і вже у 1993 р. склав 21,7 %, у 1995 р. — 15,4 %, в 1999 р. — 14,3 %, 2005 р. -10,4 %, 2008 - 8,3 %, 2009 р. - 8,2 % [9].

Таке істотне зниження внеску галузі у створення ВВП пояснюється переважно ціновим фактором. Незважаючи на зростання за вісім останніх років обсягів виробництва продукції майже в три рази (для домашніх господарств — більш ніж у два рази), динаміка фінансових результатів у сільському господарстві мала дуже нестабільний характер (рис. 1) [2; с. 1].

Про місце галузі в економіці країни засвідчує і той факт, що на 01.01.2010 р. сільське населення України становило 14,5 млн. чоловік, або 31,7 % від загальної кількості населення.

Відомо, що валова додана вартість по галузях визначається за поточними цінами звітного року. З цієї причини сільське господарство при визначенні ВВП попадає в нерівні умови з іншими галузями економіки. Адаже до 1994 р. держава адміністративними важелями стримувала зростання цін на продукцію сільського господарства, а в наступні роки хоч від такого стримування відмовилася, все ж подальше підвищення цін стримувалося низьким платоспроможним попитом населення. Одночасно ціни на промислову продукцію стали вільними з самого початку переходу до ринкової економіки і зростали значно вищими темпами порівняно з цінами на сільськогосподарську продукцію. Саме за таких причин частка галузі у ВВП є нині істотно заниженою.

Сільське господарство відіграє важливу роль як каталізатор розвитку ринкової економіки, завдяки своїм специфічним властивостям:

- сільське господарство є висококонкурентною галуззю, оскільки в ній діє багато незалежних підприємств, що виробляють переважно ті самі товари. Досить сказати, що у 2009 р. налічувалося 42783 сільськогосподарських підприємств, що здійснювали господарську діяльність. За такої значної кількості підприємств кожне з них поставляє на ринок лише невелику частку певного виду сільськогосподарської продукції від загального обсягу її продажу. Це і є тією першопричиною, що породжує високу конкурентність між сільськими товаровиробниками. В результаті створюється ринкове середовище, що стимулює розвиток також в інших секторах економіки;

- сільське господарство України в недалекій перспективі може стати одним з головних джерел й експорту. Цьому сприяють і великі масштаби сільськогосподарського землекористування і родючі землі.

Внаслідок здійснення ринкових реформ та лібералізації зовнішньої торгівлі економіка України стала відкритою для дії чинників міжнародної конкуренції. Конкуренція являється системоутворюючою складовою, що визначає всю сукупність елементів властивих ринковій економіці. Конкуренція - це процес постійного взаємного суперництва між суб'єктами ринку, які знаходяться в одному сегменті та за допомогою товарів і послуг прагнуть завоювати визнання й отримати гроші споживачів. Конкуренції в аграрній сфері притаманні певні особливості: диспаритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, який зумовлює неможливість сільськогосподарського виробництва витримувати міжгалузеву конкуренцію; відсутність суттєвих бар'єрів входу на ринок, що є причиною постійного тиску потенційних конкурентів; диференціація земельних угідь, яка може бути стійкою конкурентною перевагою і зумовлює необхідність державної підтримки підприємств, що господарюють на гірших за якістю землях; нижча зацікавленість сільськогосподарських підприємств у порівнянні з промисловими впроваджувати новітні технології через можливість збільшення обсягів виробництва без залучення нового капіталу, збільшивши продуктивність праці; відносно менша еластичність попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію, внаслідок чого значення якісного фактора в конкурентоспроможності продукції буде переважити над значенням цінового фактора; нестабільність сільськогосподарського виробництва в силу його природної основи, яка призводить до підвищення ризиків і зниження інвестиційної привабливості галузі. Для стабільного функціонування сільського господарства в цих умовах особливого значення набувають питання розвитку конкурентного середовища, оскільки в ньому відображаються економічні, науково-технічні, виробничі, маркетингові можливості, як окремих господарюючих суб'єктів, так і економіки в цілому.

Конкурентне середовище являє собою сукупність ринкових умов і факторів, що визначають функціонування та відносини у процесі конкуренції підприємств, які виробляють однорідну продукцію, використовують однотипні сировину й матеріали, а також мають одне коло споживачів. Конкурентне середовище сільськогосподарського підприємства формується державною політикою та процесом конкуренції між існуючими підприємствами.

У ринковій економіці кожне підприємство діє в певному конкурентному середовищі, фактори якого справляють на нього визначальний вплив. Перехід до ринкових відносин визначає необхідність формування конструктивного конкурентного середовища в аграрній сфері. Низький рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств перешкоджає створенню засад для розширеного відтворення на основі самофінансування.

У процесі еволюції теоретичних поглядів на конкуренцію вияснилось, що це поняття достатньо складне та багатогранне, чим і пояснюється наявність чисельних його визначень у працях зарубіжних дослідників, зокрема А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, П. Сраффа, Ф. Едجوурта, А. Лернера. В Україні наукові дослідження конкурентоспроможності знайшли відображення в працях вітчизняних учених – В.І. Бойка, О.Ю. Єрмакова, Ю.С. Коваленка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, Л.В. Романової, П.Т. Саблука, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина.

Однак більшість економістів під конкуренцією розуміють боротьбу (змагання, суперництво) суб'єктів ринку за досягнення своїх цілей: кращих, вигідніших умов поставок ресурсів, виробництва і збуту товарів, отримання якомога вищого прибутку. Тлумачні словники конкуренцію визначають достатньо спрощено - як змагання на ринку. В Законі України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» (1992 р.) [7.] конкуренція трактується як змагальність підприємців, коли їх самостійні дії обмежують можливості кожного з них впливати на загальні умови реалізації товарів на ринку і стимулюють виробництво товарів, яких потребує споживач. Конкурентами в широкому розумінні цього поняття є, за визначенням С.І. Савчука, “будь-які два суб'єкти економіки, які взаємодіють між собою прямо чи опосередковано таким чином, що процес функціонування (діяльності) кожного з них здійснює цілеспрямовано чи спонтанно негативний вплив на процес функціонування іншого, тобто призводить до антагоністичного протиріччя інтересів взаємодіючих суб'єктів [6; с. 97]. Таким чином, в аграрному секторі, окрім сільськогосподарських виробників, участь у конкурентній боротьбі беруть суб'єкти підприємницької діяльності із суміжних галузей. У неоднаковому впливі на результати функціонування аграрного сектора різних видів конкуренції і проявляється галузева специфіка.

Виділяють наступні види конкуренції: досконали, монополістичну, олігополістичну та чисту монополію. У зв'язку з цим

розглядаються не форми прояву суперництва, а ситуації, які можуть виникнути на ринку залежно від кількості і поведінки конкурентів. Сільське господарство для сучасної економіки може служити прикладом досконалої конкуренції [3; с. 16, 52]. Аграрний ринок характеризується великою кількістю продавців товару, кожен з яких має незначну частку в загальному товарообігу. Представлена на ринку продукція однорідна, контроль за цінами на неї з боку виробників практично відсутній. Сільськогосподарські підприємства не впливають одне на одного, а реагують на загальні ринкові умови. Тому рівень конкуренції безпосередньо між окремими сільськогосподарськими виробниками досить низький, а здебільшого – взагалі відсутній. Але банкрутство численних сільськогосподарських підприємств розглядається як наслідок конкуренції в аграрному секторі.

Особливістю конкурентного середовища в сільському господарстві є суперництво не в самій галузі, а всередині ланцюга створення цінності. Ланцюг утворюють: “постачальник ресурсів – виробник – посередник – споживач цінності (товару)”. За визначенням Н.П. Тарнавської, конкуренція всередині такого ланцюга ведеться між його суб’єктами за досягнення максимальної частки тієї винагороди, яку одержує весь ланцюг” [4; с. 37]. Використання суб’єктами із суміжних галузей свого монопольного становища вважається однією з причин критичного стану аграрних підприємств.

Вітчизняні сільгоспвиробники потерпають і від опосередкованої конкуренції. Представники різних сфер бізнесу змагаються за земельні ділянки для розміщення своїх підприємств, за доступ до фінансових ресурсів (зокрема, банківських кредитів), за трудові ресурси тощо. Негативними наслідками опосередкованої конкуренції є труднощі сільськогосподарських підприємств з отриманням кредитів, відтік з галузі трудових ресурсів. Значні втрати мають сільськогосподарські підприємства у результаті міжгалузевої конкуренції. Цей вид конкурентних відносин становить собою змагання не між виробниками за споживача, а між капіталом за власність на привабливих сегментах ринку, тих, де склалася можливість одержати високу норму прибутку. Негативним результатом впливу міжгалузевої конкуренції на сільське господарство країни стала стрімка деградація матеріально-технічної бази галузі через низьку інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств. У 2008 році в сільське господарство було інвестовано тільки 7,2 % від загальних інвестицій в національне господарство.

Постійний вплив на конкурентні відносини в сільському

господарстві мають природно-кліматичні умови. Сприятливі природно-кліматичні умови створюють додаткові преференції сільгоспвиробникам в окремих регіонах і територіях. Як наслідок, темпи зменшення кількості і ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств у районах з гіршими для аграрного виробництва умовами були значно більші, ніж у районах, де ці умови кращі. У результаті формуються депресивні сільські території. Подолання негативного впливу природно-кліматичних умов можливе за рахунок спеціалізації сільськогосподарського виробництва та його державної підтримки. Відповідні заходи передбачені в Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року. Вони зорієнтовані на управління використанням ресурсного потенціалу аграрного сектора, яке є одним зі стратегічних інструментів підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Особливості конкуренції в аграрному секторі пов'язані з виробленою в галузі продукцією. Вона характеризується відносно невеликою кількістю споживчих характеристик таких як: фасування, упаковка, промоційний супровід, торгова марка, які враховують за нецінної конкуренції і мають практичне значення. Слід також зазначити, що переважну більшість цієї продукції реалізується гуртовим покупцям – на переробні (заготівельні) підприємства, посередникам. Конкуренція на гуртових ринках принципово відрізняється від конкуренції на ринках роздрібних: тут значно менше сегментів споживачів, відповідно менша потреба в диференціації товарів.

Особливістю діяльності аграрного сектору є суттєві коливання у загальному обсязі валової продукції сільського господарства часток окремих категорій виробників – підприємств і господарств населення. Незважаючи на специфічний статус господарств населення (вони не належать до суб'єктів підприємницької діяльності, а значна їх частина взагалі не реалізовує вироблену продукцію), їх, безумовно, слід вважати суб'єктами конкурентних відносин. Економічне суперництво між сільськогосподарськими підприємствами і господарствами населення є очевидним і його можна класифікувати як внутрігалузеву конкуренцію в аграрному секторі. Та якщо з боку підприємств простежуємо дії, що підпадають під визначення конкурентної стратегії, тенденції розвитку господарств населення визначаються насамперед соціально-економічними і демографічними процесами в суспільстві. Валова продукція сільського господарства за період 2000 - 2008 років по категоріях господарств представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Валова продукція сільського господарства [8].

(усі категорії господарств; у порівнянних цінах 2005 року, мільйонів гривень)

Роки	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Всього	77889,4	92530,7	92585,6	94894,6	88768,5	03977,9	102092,6
У тому числі:							
Сільсько-господарські підприємства	26478,0	32914,0	33802,4	37008,2	35439,8	47865,4	45780,4
Господарства населення	51411,4	59616,7	58783,2	57886,4	53328,7	56112,5	56312,2

Динамічні якісні і кількісні зміни у ринковому середовищі не можуть не позначитися на природі конкуренції. Трансформації зазнають і конкурентні відносини у вітчизняному аграрному секторі. Особливо помітними є зміни, пов'язані з глобалізаційними процесами в економіці. Процеси глобалізації супроводжуються інтеграцією ринків та технологій, що забезпечує високу мобільність економічних суб'єктів. Серед останніх у конкурентному середовищі зазнають поразки менш ефективні, пасивні у запровадженні нових технологій, нездатні усвідомлювати зміни параметрів споживчого попиту і задовольняти його вимоги з мінімальним використанням трудових ресурсів та капіталу.

Проявом глобалізаційних процесів є вступ України до Світової організації торгівлі. Членство у ній посилить участь вітчизняних сільськогосподарських виробників у міжнародній конкуренції.

Однією з рис глобалізації є інтернаціоналізація інституційної структури світової системи продовольчих ринків, що супроводжується посиленням впливу міжнародних організацій (Світова організація торгівлі, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, ЄС, ФАО та ін.) та транснаціональних корпорацій. Конкурентна політика повинна базуватися на принципах захисту конкуренції та інтересів споживачів. Угоди, що визначають торговельні відносини між партнерами в агропродовольчій сфері, можуть негативно впливати на обсяги продовольчих товарів в обігу, ціни та інші параметри. Тому важливо враховувати передовий досвід формування конкурентної політики в агропромисловому комплексі.

Конкурентна політика в ЄС базується на принципах, що мають на меті захист конкуренції та інтересів споживачів. Розділом 81 Угоди

про ЄС забороняються договори, які можуть впливати на торговельні відносини між країнами-членами і мають на меті обмеження або порушення конкуренції в межах спільного ринку.

Конкурентні переваги аграрного сектору багатьох країн значною мірою підтримуються за допомогою механізмів субсидування. Зокрема, статтею 33 Угоди про ЄС передбачається забезпечення справедливих доходів для сільськогосподарських виробників шляхом створення організації спільної системи продовольчих ринків, застосування єдиного механізму ціноутворення та інтервенційних заходів.

В конкурентній політиці ЄС стосовно аграрної сфери знайшло відображення важливість фінансової підтримки товаровиробників, інституціонального забезпечення ринку, багатофункціональної ролі сільського господарства, розвитку сільських районів та захисту довкілля.

Підтримка динамічної конкурентоспроможності агропромислового комплексу вимагає миттєвої реакції на зміни кон'юнктури системи глобальних продовольчих ринків. За останні роки значною мірою збільшилися експортні поставки зернових культур, молокопродуктів та яєць; значними темпами зростає імпорт цукру і кондитерських виробів, жирів рослинного і тваринного походження, риби, а також плодів. Рівень співвідношення експортних та імпортних цін є опосередкованим свідченням низької конкурентоспроможності та недостатньої наукоємності продукції вітчизняних виробників.

Для забезпечення економічної безпеки держави недостатньо виробляти великі обсяги стандартизованої сільськогосподарської продукції. В умовах глобалізації, коли боротьба ведеться за кінцевого споживача, вивезена сировина може повернутися до країни-експортера у вигляді продуктів промислової переробки. Для конкурентоздатного аграрного сектору притаманна спроможність підтримувати високий рівень чистого експорту за умов сталого попиту на продовольство з боку вітчизняних та зарубіжних споживачів, а також пристосування до змін кон'юнктури системи глобальних ринків. Важливо забезпечити глобальну конкурентоспроможність як первинних виробників, так і підприємств інших сфер агропромислового комплексу.

Не менш важливими є наслідки міграції капіталу, технологій і робочої сили. Вони змінюють можливості досягнення окремими країнами конкурентних переваг. Зокрема, П. Друкер у книзі “Завдання менеджменту в ХХІ столітті” зазначає: “...Неможливо далі будувати

підприємницьку діяльність й економічний розвиток країни на використанні дешевої праці. Як би мало компанії не витрачали на зарплату своєму персоналу, вони – за винятком найменших і найбідніших... навряд чи зможуть вижити (не кажучи вже про процвітання), якщо не досягнуть найближчим часом рівня продуктивності лідерів індустрії, у якій частині світу ті б не знаходилися» [1; с. 92]. Таким чином, відносно низькі витрати на робочу силу за низької продуктивності праці не можна вважати проявом стійких конкурентних переваг вітчизняного аграрного сектора. Для досягнення конкурентних переваг сільськогосподарським товаровиробникам, як і представникам інших галузей, доводиться орієнтуватися на сучасні технології, інтенсивне впровадження новацій. Це потребує значних витрат, здійснювати які переважна більшість сільськогосподарських підприємств сьогодні не має змоги.

У наукових публікаціях вказано на трансформацію ролі споживачів у конкурентних відносинах. Запити споживачів урізноманітнюються й індивідуалізуються, вони прагнуть самостійно вибирати для себе певну цінність (або її складові з можливих альтернатив) і цим самим впливають на товарну політику підприємств і ціну товару [8; с. 35]. Зокрема, споживачі прагнуть отримати повнішу інформацію про наявність у продуктах харчування генетично модифікованих компонентів, використання у виробництві сировини, з якої вони виготовлені, агрохімікатів. Зростає попит на продукцію органічного сільськогосподарського виробництва.

Агровиробники дедалі частіше розглядають як засіб досягнення конкурентних переваг диференціацію товару, яка, за визначенням М. Портера, передбачає забезпечення споживачів унікальною і більшою цінністю у вигляді нового товару, особливих споживчих властивостей [5; с. 56]. У результаті збільшується асортимент продукції, представленої на вітчизняному аграрному ринку. Розширення асортименту виступає інструментом нецінової конкуренції.

Особливості прояву конкурентного середовища в аграрному секторі можна розділити на дві групи – зумовлені специфікою галузі та станом економіки країни загалом. Перші мають відносно постійний характер, інші – трансформуються під впливом макроекономічних і суспільних чинників. Специфічною особливістю конкуренції в сільському господарстві є суперництво всередині ланцюга створення цінності – між сільськогосподарськими виробниками та їх представниками із суміжних галузей. Трансформування конкурентних відносин в аграрному секторі призведе до зміни конкурентних

стратегій сільськогосподарських підприємств, що вимагає нових підходів до управління їх конкуренто-спроможністю.

Література.

1. Друкер Питер Ф. Задачи менеджмента в XXI веке: пер. с англ.: уч. пос. / Питер Ф. Друкер. – М.: Вильямс, 2000. – 272 с.
2. Єрмаков О.Ю., Розвиток оптових ринків в Україні як умова ефективного функціонування аграрних виробників.
3. Трейси М. Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран: Введение в теорию, практику и политику / М. Трейси.; пер. с англ. – СПб.: Экономическая школа, 1995. – 431 с.
4. Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю підприємств : теорія, методологія, практика / Н. П. Тарнавська. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 570 с.
5. Савчук С. И. Основы теории конкурентоспособности : монография / С. И. Савчук ; под науч. ред. акад. НАН Б. В. Буркинського. – Мариуполь : Рената, 2007. – 520 с.
6. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
7. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36. – С. 164.
8. Сільське господарство України за 2008 рік : стат. щорічник — К. : Держкомстат України, 2009.
9. <http://www.worldbank.org>

Науковий керівник – д. е. н., професор Єрмаков О. Ю.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**Кобрін Л.М., здобувач,
Львівський національний аграрний університет**

Важливими завданнями економіки на сучасному етапі є призупинення спаду агропромислового виробництва, стабільне та безперебійне забезпечення населення продуктами харчування згідно з рекомендованими нормами, підвищення купівельної спроможності громадян та ін. Виконати ці завдання можна лише за умов формування цивілізованого ринку продовольства, невід'ємною складовою якого є ринок молока та молочних продуктів.